

spoluautor či editor řady sociolingvistických kompendií. Do sociolingvistické situace JAR uvádí jím editovaná kniha *Language in South Africa* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), známý je jako vedoucí autorského kolektivu, který vytvořil pozoruhodný úvod do sociolingvistiky (Mesthrie, R. – Swann, S. – Deumert, A. – Leap, W. (2009): *Introducing Sociolinguistics*, 2. vyd. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins), nebo jako editor příručky *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011). Za zmínku stojí také to, že odborníci z Kapského města se významně podíleli na vzniku jednoho z nejužívanějších slovníků sociolingvistiky (Swann, J. – Deumert, A. – Lillis, T. – Mesthrie, R. (2004): *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press). Kromě R. Mesthrieho jsem měl možnost mluvit i s mladšími pracovníky, kteří se věnují současné sociolingvistické situaci v JAR (viz např. Orman, J. (2009): *Language Policy and NationBuilding in Post-Apartheid South Africa*. Heidelberg: Springer).

Zatímco na univerzitě v Durbanu jsem mohl pozorovat nemalý zájem o aplikaci teorie jazykového managementu, na univerzitě v Kapském městě – v souladu s obecnějším zaměřením tamější sociolingvistiky – převážil zájem o teorii jazykového managementu jako teorii (a v zásadě i metateorii): v jaké míře může být tato teorie na pozadí jiných teorií zabývajících se jazykovým managementem (byť neuvžívají tento termín) chápána jako obecná teorie jazykového managementu? A další obecný problém: jestliže přijmeme jako východisko celé teorie zásadní (definiční) rozlišení mezi „generováním“ promluv a „managementem“ promluv, bude volba určitého přístupu k popisu onoho „generativního komponentu“ zcela arbitrární, nebo se projeví nějakými důsledky pro „managementový komponent“ užívání jazyka, přesněji řečeno, pro teorii jazykového managementu?

Pobyt v Jižní Africe mi umožnil lépe porozumět názorům, které spojují oživení zájmu o teorie jazykového plánování ve světě se společenskou situací 90. let v JAR (viz studii J. Blommaerta o jazykovém plánování jako odborném diskurzu v *Language Problems and Language Planning*, 20, 1996, s. 199). Dále mi potvrdil aktuálnost analýzy multilingvismu na českých univerzitách, byť sociolingvistické rysy obou společenských

prostředí jsou hodně odlišné. A konečně, důležité bylo zjištění, že některé teoretické produkty používané a rozpracováváné v českém prostředí neztrácejí na zajímavosti i v jiných jazykových situacích a odborných kontextech.

Jiří Nekvapil

Ústav lingvistiky a ugrofinistiky FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
<jiri.nekvapil@ff.cuni.cz>

DRUHÉ MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM O JAZYKOVÉM MANAGEMENTU

Univerzita Waseda v Tokiu hostila na počátku října 2011 druhé mezinárodní sympozium o jazykovém managementu. Jeho pořadatel se zaměřil na různost norem a jazykový management v globalizovaných prostředích. Dvoudenní sympozium navazovalo na první konferenci tohoto druhu z poloviny srpna 2008 na Monashově univerzitě v Melbourne, která se z jazykového managementu tehdy tematicky soustředila na problém *noting*, tj. povšimnutí odchylek od očekávání či norem, které představuje nutný předpoklad pro spuštění procesu jazykového managementu.¹

Sympozia na Wasedě se zúčastnilo skoro 50 odborníků z 21 univerzit většinou japonských (kromě té hostitelské např. univerzity Kanda či Sophia v Tokiu, dále univerzity v Hirošimě nebo Čibě), jedné australské (Monash) a africké (Nairobi). Evropu reprezentovala Univerzita Karlova se čtyřmi badateli (kromě autora této zprávy to byli Jiří Nekvapil, Tamah Sherman a Marián Sloboda). Hidehiro Muraoka z Čiby zastupoval jakožto její předseda Společnost pro jazykový management². Účast tak leccos vypověděla o místech, kde se na teorii jazykového managementu (dále jen TJM) v současnosti pracuje nejaktivněji: Japonsko, Austrálie a Česko.³

¹ Srov. Nekvapil, J. (2008): Funkční lingvistika, migranti a jazykový management. *Slovo a slovesnost*, 69, s. 316–320.

² Society of Language Management (viz <<http://www2.atword.jp/languagemanagement/>>).

Organizátoři rozvrhli program sympozia do pěti sekcí. První se věnovala sepětí norem a komunikace, druhá normám a standardu. Příspěvky přednesené ve třetí sekci byly zaměřeny na pojem normy a jeho dimenze. Na čtvrtou sekci o normách a společnosti navazovala poslední sekce, v níž se diskutovalo o vazbách mezi normami a vzděláváním. Fakt, že normy představovaly téma ústřední, není nijak překvapivý: jak již bylo řečeno, proces jazykového managementu u norem začíná. Druhý rys teorie jazykového managementu, který celou konferenci prostupoval, bylo sepětí jednotlivých úrovní managementu: nejširším záběrem disponuje management socio-kulturní, resp. socioekonomický; tento druh vytváří zázemí pro procesy komunikační, na jejichž pozadí se odehrává management jazykový (v užším smyslu), který zasahuje jazykové struktury.

Ačkoliv tedy koncept normy propojoval všechny přednesené referáty, nelze tvrdit, že by se spektrum témat jevílo nakonec jako příliš úzké či nepřiměřeně specializované. Zastoupen byl jak management jednoduchý, jenž se odehrává v interakcích, tak i organizovaný – ten připojuje v různých fázích jako aktéry procesu i instituce. Bylo předvedeno využití TJM při výzkumu užití jazyka jako *lingua franca* (Tamah Sherman se svým vstupním referátem, k tomu podrobněji níže) nebo fenoménů střídání kódů a mlčení v japonsko-čínské komunikaci (Yoichi Sato). Lisa Fairbrother ukázala jazykový management v interakcích bohatých na nedůslednosti a diverzitu norem v situacích jazykového kontaktu v Japonsku. Stranou nezůstaly ani otázky jazykové ideologie v samotném vyjednávání komunikačních norem (Goro Kimura). Kimura rozebral spor o zákaz užívat lužickou srbštinu na úřadech na ochranu zdravotně postižených v Lužici, pokud byli v těchto situacích přítomni Němci. Proces jazykového managementu byl tímto zákazem spuštěn na obou stranách sporu – na straně lužických Srbů jakožto postižených i na straně německojazyčného vedení úřadu.

³ Souhrnně k této teorii a její aplikaci v oblasti jazykového kontaktu srov. Nekvapil, J. – Sherman, T. (eds.) (2009): *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.

Ideologie v Kimurově analýze sehrála jak roli zdroje vyjednávání komunikačních norem, tak i limitujícího faktoru tohoto vyjednávání.

TJM je však rozvíjena tvůrčím způsobem i díky aplikaci na situace zdánlivě odtažitě či „málo lingvistické“. Geoffrey Maroko např. rozebíral citační praxi v odborných textech, Aman Chiu editorskou praxi nakladatelství, která narážejí na terminologické problémy čínštiny v doméně informačních technologií. Keisuke Kamimura analyzoval problémy s adaptací softwaru při jeho uzpůsobování lokálním trhům a jejich jazykům, Marián Sloboda se zaměřil na problém volby lokálního jazyka v reklamní praxi globálně působících společností. Aplikací TJM na takovoto na první pohled „nelingvistické“ situace by bylo možné uvést ještě více. O jejich kvantitu tu však primárně nejde – tyto příklady mají spíše doložit zásadní výhodu TJM spočívající v tom, že se dokáže systematicky vypořádat právě se socioekonomickými kořeny jazykových problémů. Záběr a explanační potenciál TJM jsou tedy značné; nelze se tomu divit, jestliže jde o teorii chování uživatelů vůči jazyku zaměřenou na zkoumání toho, jak se toto chování projevuje v diskurzích. Máme tu co do činění s pokusem teoreticky uchopit rozmanité metajazykové činnosti mluvčích či pisatelů. K rozvoji TJM dochází metodologicky po linii kvalitativní.

Spíše konceptuálně vystavěný a bez prezentace analýzy dat z interakcí byl referát Problems with “norms” in Language Management Theory Jiřího Nekvapila a Jiřího Homoláče. Ti vyšli v duchu jednoho ze zakladatelů TJM Jiřího V. Neustupného z dědictví Pražské školy a z její kritické reflexe. Odkázali i na jiné než strukturalistické kořeny norem – s normou počítá také etnografie komunikace Della Hymese v jeho dnes již klasickém akronymu S-P-E-A-K-I-N-G, který vystihuje složky komunikační události – prostředí, účastníky, komunikační cíle, sekvence interakcí, tón a způsoby komunikace, kódy, resp. variety, normy a komunikační žánry.⁴ Fungování norem nelze oddělit od sociokulturních charakteristik prostředí, v němž se interakce odehrávají a v němž jsou normy aktivně utvářeny, nikoli jen

⁴ Srov. Hymes, D. (1974): *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

aplikovány jako cosi daného zvnějšku. Hymesovy složky komunikační události je možné v TJM identifikovat konkrétně právě na úrovni managementu sociokulturního a komunikačního. Pražská škola naproti tomu operuje díky svému strukturnímu zaměření více v jazykovém managementu v užším smyslu. Na rozdíl od ní ale TJM systematicky počítá s dynamikou sociálních procesů, v nichž jsou jazykové normy utvářeny. Na to, že nemusí jít vždy o procesy konsenzuální, pamatuje TJM tím, že počítá s mocenskou nerovnováhou ve vztazích mezi aktéry procesů (jedinci i organizacemi), která představuje zdroj dynamiky ve zkoumaných procesech.

Na těchto základech koncipoval svůj referát i autor této zprávy. V něm popsal a rozebral rozhodovací procesy, jimiž se spoluutvářejí normy spisovné němčiny na některých českých univerzitách nabízejících magisterské studium germanistiky. Z perspektivy sociokulturního managementu představuje filologické studium prostředí vyznačující se mj. transferem znalostí spisovné němčiny od normových autorit, jimiž jsou kvalifikovaní odborníci na poli germanistické lingvistiky (rodilí i nerodilí mluvčí němčiny), ke studentům. Jak dosavadní výzkum ukazuje, lze doložit akty jazykového managementu normových autorit, jež se liší od kodexů (gramatik a slovníků) i od jazyka užívaného v textech profesionálně školených uživatelů němčiny. Diskurzivně konstituovaná, tj. z interakcí odvozená role učitele-odborníka jakožto normové autority je v univerzitním prostředí potvrzovaná normovými subjekty např. tím, že se studenti spíše jen zřídka odhodlají vznášet námitky proti jazykovému managementu učitelů. Poznatek, že určité konkrétní tvrzení autorit není zcela obhajitelné nebo že se učitelé dopouštějí chyb, nebude relevantní do doby, než jej někdo do procesů utvářejících normy nevnese a neprosadí.

Podobnou aplikaci jazykového managementu předvedla, ovšem na jiných datech, Tamah Sherman, která se zaměřila na užívání jazyka – nejen anglického – jako *lingua franca*. Upozornila na to, že definování jazyka jako *lingua franca* odkazem na rozlišování mluvčích rodilých a nerodilých nemusí být zcela adekvátní. Ukázala, že komunikace v jakémkoli jazyce jako *lingua franca* může představovat nejen demokratizační, nýbrž i velmi diskriminační prostředek. Procesy managementu může totiž iniciovat kdokoli, kdo dis-

ponuje zvýhodňujícími jazykověbiografickými charakteristikami (např. delšími pobyty v anglojazyčných kontextech, studiem anglistiky) a kdo právě tyto okolnosti využívá pro utváření sociálně nerovných diskurzivních rolí v sociálních sítích s dalšími nerodilými mluvčími příslušného jazyka. Jistě existují sociální kontexty, v nichž uživatelé jazyka jako *lingua franca* explicitně kategorizují komunikační situace právě jako *lingua franca*. Tímto sociokulturním a komunikačním managementem se pak ale takové situace výrazně odlišují např. od zkoušení znalostí cizího jazyka na univerzitní půdě, jak zmíněno v předchozím odstavci.

Autory většiny ostatních referátů byli převážně domácí badatelé, kteří prezentovali a analyzovali data vypovídající o normách rozmanitých komunikačních situací v Japonsku, jež více či méně souvisely s japonštinou (i jako cizím jazykem). Velmi zajímavě přednášela Miwako Ohba o tom, jak *hibakusha*, tj. lidé, kteří přežili výbuch atomové pumy svržené na Hirošimu, vyprávějí v angličtině o těchto svých drastických zážitcích. Angličtinou lze totiž bezprostředněji oslovit mnohem víc cizinců (včetně těch přicházejících z USA), než kdyby bylo nutno tyto výpovědi tlumočit z japonštiny. Jak ale výzkum ukázal, nezůstává volba jazyka v tomto žánru bez důsledků. Rozdíl mezi anglicky a japonsky popisovanými svědectvími spočívá v tom, že ve svědectvích anglických byl právě s ohledem na sociokulturní management Japonců hovořících anglicky pozorován větší důraz na pacifismus, podpořený např. i intenzivnějším trváním na zákazu jaderných zbraní vůbec.

Jinou mimořádnou situaci – zemětřesení z 11. března 2011 – rozebíral ve svém referátu Hidehiro Muraoka. Tato katastrofa samozřejmě zasáhla i cizince tehdy v Japonsku pobývajících a přirozeně vyvolávala procesy jazykového managementu ve velmi dramatických kontakto- vých situacích. Tyto procesy byly – opět jakožto sociokulturní management – ovlivňovány např. odlišným vnímáním smyslu řádu, které je v krizových situacích na odchylky od norem a očekávání jistě velmi bohaté. Ty se daly pozorovat v průběhu (resp. řádu) interakcí v těchto kontakto- vých situacích.

Symposium ukázalo, že jazykové a komunikační normy se vyznačují velkou dynamikou

a jakožto jevy bytostně sociálně podmíněné také nesmírnou rozmanitostí. TJM dokáže navzdory tomu tyto jevy usouvztažnit a v procesech jazykového managementu lokalizovat. Takovéto „umístění“ je pro orientaci výzkumníků velmi podstatné, ne-li naprosto nezbytné. Jak ale zdůraznili Jiří Nekvapil a Jiří Homoláč, nesmíme zapomenout ani na to, že povšimnutí jakožto první fáze jazykového managementu nemusí být podníceno pouze odchylkou od normy. K osvětlení tohoto problému je však jistě třeba dalšího výzkumu.

Závěrem lze dodat, že příští sympozium o jazykovém managementu proběhne v roce 2013 v Praze. Po Austrálii a Japonsku tak přichází na řadu jako místo konání Evropa.

Vít Dovalil

*Ústav germánských studií FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
<vitek.dovalil@ff.cuni.cz>*

BRNĚNSKÉ KOLOKVIUM O ZKOUMÁNÍ KORESPONDENČNÍCH TEXTŮ

Kolokvium se zahraniční účastí a s názvem Korespondenční texty a jejich lingvistické využití uspořádala 24. listopadu 2011 – jako součást projektu GA ČR P406/0/0824 – v Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Zdeňka Hladká (za pomoci svých doktorandek a studentek); a bylo to setkání mimořádně zajímavé i vědecky hodnotné. Korespondence je velkým tématem současné doby, uskutečňují a plánují se velké ediční projekty, ty samozřejmě nabízejí data k následným výzkumům – a to nejen jazykovědcům, ale i literárním vědcům, historikům, sociologům, kulturologům a mnoha dalším badatelům. Zdálo by se, že dopisy patří v současné době k „ohroženým druhům“, odsouzeným k vyhnutí; ale potřeba mezilidských kontaktů tu zůstává, jen jejich realizační formy se v souvislosti s bouřlivým rozvojem techniky mění, a naše výzkumy tedy mohou přirozeně přecházet k zaměření na korespondenci e-mailovou, na „esemesky“... Přesto je velkou zásluhou Zdeňky Hladké, že se „v hodině dvanácté“, na

konci 90. let, rozhodla sbírat se svými studenty klasické, ručně psané dopisy – a zároveň k těmto už téměř anachronickým textům přistoupit s moderními metodami, vytvořit z nich synchronní Korpus soukromé korespondence, který se v roce 2006 pod názvem KSK-dopisy stal součástí Českého národního korpusu a je k dispozici všem uživatelům. Informaci o tomto projektu lze nalézt především u Hladké a kol. (Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-mail, SMS. Brno: Masarykova univerzita, 2005); analytický potenciál získaného materiálu dokazují už velmi početné příspěvky Z. Hladké a jejích spolupracovníků, publikované převážně v posledním desetiletí.

Jakkoli tedy dopisy vzbuzují zájem představitelů nejrůznějších humanitních oborů, toto kolokvium bylo věnováno jejich lingvistickému využití a ukázalo, že i v rámci jazykovědy se uplatňují nejrůznější přístupy ke korespondenčním textům. Jedním z nich je přístup stylistický. Účastníci kolokvia se většinou stavěli skepticky ke konceptu epistolárního stylu (ačkoli M. Jelínek ho opakovaně řadí mezi styly funkční a v řadě svých prací ho prosazuje jako svébytný styl také např. slovenský epistolární specialista F. Ruščák).¹ Některé příspěvky ale byly stylisticky zaměřené, hlavně ty, které analyzovaly velmi staré dopisy.² Jejich autorky se zabývaly rozdílnými individuálními styly účastníků korespondenčních výměn (Hana Borovská z Brna u korespondence Humprechta Jana Černína z Chudenic a jeho matky Zuzany Černínové z Harasova ze 17. století); nebo zajímavou otázkou, zda proporce a způsob kombinace charakteristik vyššího a nižšího stylu může představovat jakousi nadčasovou stylistickou konstantu (Anna Zitová u humanistické korespondence).

I na kolokviu se potvrdilo, že ze všech lingvistických oborů zájem o dopisy asi nejvíce sluší

¹ Za pozornost tu stojí návrh J. Místríka (Štylistika, 3. upr. vyd., Bratislava: SPN, 1997, s. 389) klasifikovat epistolární texty podle toho, zda náleží k funkčnímu stylu prostě sdělovacímu, administrativnímu, publicistickému, uměleckému aj.

² Styl dopisů patří k historicky nejstarším stylům normovaným; některé ze starých norem se udržely při životě dlouho a jejich dodržování či narušování dosud někteří pisatelé i čtenáři dopisů citlivě vnímají nebo tematizují.